

Яна Миколаївна КОТКО

викладачка кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

ORCID ID: 0000-0001-6611-8130

E-mail: kotkoyana@ukr.net

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ-ВИРОБНИКІВ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

Котко, Я. М. Механізм управління розвитком підприємств-виробників продукції рослинництва [Текст] / Яна Миколаївна Котко // Український журнал прикладної економіки. – 2020. – Том 5. – № 3. – С. 387 – 394. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Сучасний розвиток економіки вимагає від аграрних підприємств адаптації до турбулентних умов з метою підвищення їх ефективності функціонування. Одночасне вирішення соціальних і екологічних проблем, розвиток соціальної інфраструктури у сільських населених пунктах дозволяє створити сприятливі умови для розвитку аграрного підприємництва і підвищити рівень зайнятості населення.

Мета статті - наукове обґрунтування теоретичних, методичних та практичних засад управління розвитком підприємств-виробників продукції рослинництва, зокрема, продукції високотрудомістких сільськогосподарських культур.

Результати. Обґрунтування засад формування та забезпечення управління соціально-економічним розвитком аграрних підприємств передбачають створення умов та використання потенційних можливостей запровадження в їх структурі соціально-економічної системи мотиваційного механізму, базис якого становить організаційно-управлінська складова, що дозволяє впливати на виробничу, фінансову, інноваційну, маркетингову, логістичну складові, а також є орієнтованою на зростання показників ефективності аграрних підприємств.

Висновки. Відсутність чіткого формулювання поняття соціально-економічний розвиток, визначення його сутності та змісту з конкретизацією на аграрні підприємства обумовило увагу до даних питань з метою вдосконалення і уточнення теоретичних і практичних положень даної сфери. Запропоновано розглядати сутнісно-змістовні характеристики управління соціально-економічним розвитком аграрних підприємств як систематичного, комплексного, безперервного, адаптаційного й інноваційного процесу, спрямованого на створення умов та використання потенційних можливостей для вирішення взаємопов'язаних і взаємозалежних економічних, соціальних та екологічних завдань з метою досягнення довгострокових конкурентних переваг на ринку різних видів сільськогосподарської продукції, зокрема, продукції високотрудомістких культур. Обґрунтування основних показників функціонування та реагування аграрних підприємств на зміни у побудові соціально-економічної системи було проведено з урахуванням параметрів економічної, соціальної та екологічної результативності при вирішенні завдань кадрової та товарної політики.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, аграрні підприємства, продукція рослинництва, високотрудомісткі сільськогосподарські культури, механізм управління.

DEVELOPMENT MANAGEMENT MECHANISM OF ENTERPRISES PRODUCING CROPS

Abstract

Introduction. *Modern economic development requires agricultural enterprises to adapt to turbulent conditions in order to increase their efficiency. Simultaneous solution of social and environmental problems, development of social infrastructure in rural settlements allows to create favorable conditions for the development of agricultural entrepreneurship and increase employment.*

The purpose of the article is a scientific substantiation of theoretical, methodical and practical principles of development management of enterprises-producers of crops, in particular, high labor-consuming crops.

Results. *Substantiation of the formation principles and socio-economic development management of agricultural enterprises involves creating conditions and using potential opportunities to introduce in the structure of socio-economic system of the motivational mechanism, the basis of which is organizational and managerial component that affects production, financial, innovation, marketing, logistics component, and is focused on increasing the efficiency of agricultural enterprises.*

Conclusions. *The lack of a clear definition of the socio-economic development concept, the definition of its essence and content with the specification of agricultural enterprises has led to attention to these issues in order to improve and clarify the theoretical and practical provisions of this area. It is proposed to consider the substantive characteristics of socio-economic development management of agricultural enterprises as a systematic, comprehensive, continuous, adaptive and innovative process aimed at creating conditions and using potential opportunities to address interrelated and interdependent economic, social and environmental challenges to achieve long-term competitive advantages in the market of various types of agricultural products, in particular, high labor-consuming crops. Substantiation of the main indicators of functioning and response of agricultural enterprises to changes in the construction of the socio-economic system was carried out taking into account the parameters of economic, social and environmental performance in solving the problems of personnel and product policy.*

Keywords: *social and economic development, agricultural enterprises, crop production, high labor-consuming crops, management mechanism.*

JEL classification: Q01; Q12; Q15; Q57

Вступ

Сучасний розвиток економіки вимагає від аграрних підприємств адаптації до турбулентних умов з метою підвищення їх ефективності функціонування. Одночасне вирішення соціальних і екологічних проблем, розвиток соціальної інфраструктури у сільських населених пунктах дозволяє створити сприятливі умови для розвитку аграрного підприємництва і підвищити рівень зайнятості населення. Наразі однією із проблем вітчизняних аграрних підприємств є кадрове забезпечення, оскільки відбувається дефіцит висококваліфікованих кадрів, наявні з яких зайняті у інших сферах діяльності. З іншого боку, аграрні підприємства зернової та технічної спеціалізації не створюють умови для зайнятості молодих працівників із відповідною кваліфікацією. Тому виходом із ситуації, що склалася, є зміна у спеціалізації аграрних підприємств у бік вирощування високотрудомістких культур. Таким чином, економічний розвиток підприємств поступово формує основи для соціального розвитку, що врешті є взаємопов'язаними і взаємозалежними. Слід зазначити, що соціальна складова у контексті механізму управління розвитком аграрних підприємств є найбільш складною

і вимагає детального розгляду, що обумовлює *актуальність і наукове значення* проведеного дослідження.

Теоретичні і практичні аспекти вирішення проблем управління розвитком і взаємодії елементів соціально-економічних систем знайшли відображення у працях таких зарубіжних і вітчизняних науковців-дослідників: О. Конт, Г. Спенсер, К. Маркс, Н. Луман, Ю. Хабермас, Д. Юм, М. Лукашевич, О. Ярмак, С. Попов, В. Аніщенко, І. Грамоткін, В. Ковальчук, Л.Г. Мельник, Л. Хенс [1], Т. Шкляр. Дослідженням механізму управління розвитком аграрних підприємств займалися такі науковці: М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк О.Г. [2, 3], Р.В. Левкіна [4], М.О. Соколов [5], О.О. Красноруцький [6, 7], І.О. Богатирьов, Ю.С. Погорєлова, О.В. Раєвнева [8], І.Є. Ворожейкін, В.О. Василенко, О.Ф. Новікова, О.І. Пушкарь та інші. Проте вони більшою мірою розкривають загальні аспекти соціально-економічних відносин без акцентування на галузевих особливостях аграрних підприємств та вирішенні соціальних завдань на мікро- та мезорівнях. Поза увагою залишилися питання структури соціально-економічної системи у контексті взаємозв'язку і взаємозалежності її із результативністю функціонування аграрних підприємств та соціальними орієнтирами їх керівників.

Мета та завдання статті

Ціль статті полягає у науковому обґрунтуванні теоретичних, методичних та практичних засад управління розвитком підприємств-виробників продукції рослинництва, зокрема продукції високотрудомістких сільськогосподарських культур у формі механізму їх соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Проведений аналіз публікацій дозволяє зробити висновок про недостатність уваги до питань формування механізму управління соціально-економічним розвитком аграрних підприємств та формулювання положень щодо визначення доцільності виконання завдань з його вдосконалення, що дало підстави для подальшого розвитку окремих теоретико-методичних і практичних положень.

Так, поняття «соціально-економічний розвиток підприємства» слід розглядати як процес незворотної, спрямованої на закономірної зміни економічного стану та соціальної інфраструктури господарюючого суб'єкта дій, в результаті якого організаційно-економічна структура переходить на принципово новий якісний рівень [9].

До структурних елементів механізму розвитку аграрних підприємства слід віднести економічний, соціальний та екологічний, що підтверджує правильність висновків і актуальність праць науковців, що проводили фундаментальні дослідження цих питань у контексті розвитку галузей сільського господарства і зокрема галузі овочівництва, що підтверджує результати наших попередніх досліджень [10].

Значний вплив на механізм управління розвитком здійснюють чинники внутрішнього (неефективні методи та недосконалість функціонування системи апарату управління підприємством; нераціональне використання ресурсів; обмеженість асортименту; проведення кадрової політики за відсутності дієвого мотиваційного механізму персоналу до високопродуктивної праці й інноваційної діяльності та ін.) та зовнішнього середовища (функціонування на регіональному ринку в умовах широкої конкуренції; недосконалість державної політики та ін.) [11, 12].

Комплексний і системний підхід вимагає дослідження механізму управління розвитком аграрних підприємств як процесу забезпечення максимального рівня продуктивності праці, раціонального використання природних, фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів у контексті відповідності показникам, що забезпечують соціальну спроможність підприємства і ефективність виробничо-збутової діяльності за умови запровадження системи морального та матеріального стимулювання персоналу [13, 14].

Результати проведеного аналізу на основі поєднання різноманітних підходів до формування та функціонування механізму управління розвитком аграрних підприємств на принципах системності і комплексності, що, на нашу думку, залежить від економічних, політичних, інформаційних, соціальних, психологічних, природньо-кліматичних, науково-технічних факторів в умовах невизначеності і ризику, дозволяє зробити висновки про можливість запровадження його лише в умовах ефективної системи управління соціально-економічними взаємовідносинами. Така система являє собою сукупність інструментів, важелів, методів, чинників для проведення діагностики соціально-економічних процесів на підприємстві, аналізу її результатів, корегування, планування і прогнозування та запровадження заходів для досягнення цілей за короткостроковий і довгостроковий періоди.

Внаслідок розвитку інтеграційних процесів керівництво аграрних підприємств повинно більше уваги приділяти роботі з аналізу впливу та пропонувати альтернативні плани превентивної протидії та ліквідації або мінімізації негативних наслідків, що є можливими лише в умовах вдосконаленої організаційно-економічної структури [15].

Дослідження сучасного стану управління розвитком підприємств-виробників продукції рослинництва дозволив зробити висновки про рівень їх ділової активності. Використання відповідних методів дослідження підтвердило висновок, що на активізацію виробничо-збутової діяльності при забезпеченні їх соціально-економічного розвитку найбільше впливають наступні чинники. При стратегічному плануванні до таких чинників належать: зростання ринкової та інвестиційної цінності підприємств; забезпечення умов розширеного відтворення; при тактичному плануванні – виробничий потенціал у досягненні кількісних та якісних показників розвитку; при оперативному плануванні – ефективне використання ресурсів з урахуванням наявної та невизначеної потреби на короткостроковому періоді (рис. 1). Висновок про найбільш впливові елементи соціально-економічного розвитку, серед яких безперечно є соціально-економічна система розвитку підприємства (вплив на рівні 35%), техніко-технологічна система (30%) та інформаційна система (25%) є очевидним і походить із даних, що представлені на рис. 1.

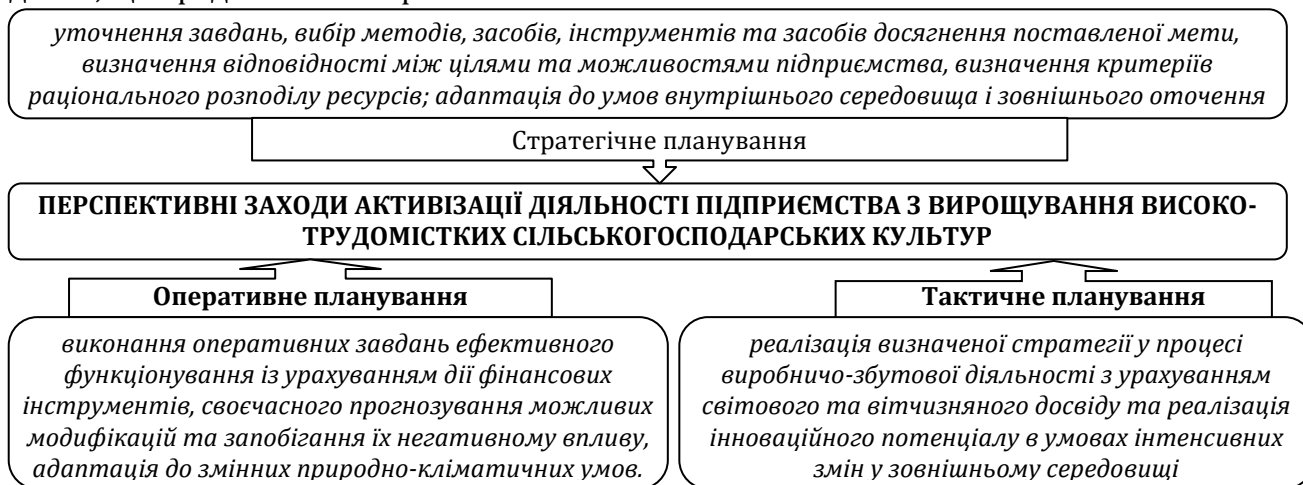

Рис. 1. Перспективні заходи активізації діяльності підприємств з вирощування високо трудомістких сільськогосподарських культур в Харківській області*

*Джерело: сформовано авторами на основі проведення власних наукових досліджень та наукових праць [4, 10]

Відповідно гарантування досягнення конкретного рівня ефективності управління розвитком аграрних підприємств вимагає підпорядкування керівництву, що пропонує заходи протидії негативним чинникам впливу та ґрунтуються на впровадженні інновацій.

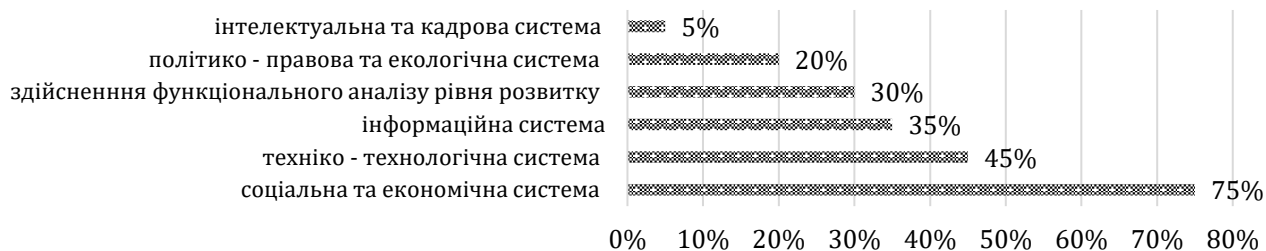

Рис. 2. Складові системи соціально-економічного розвитку аграрних підприємств Харківської області з вирощування високотрудомістких сільськогосподарських культур, %*

*Джерело: розраховано і сформовано авторами на основі обстеження підприємств і їх фінансових документів

Подальший методичний розвиток і вдосконалення переліку показників оцінки системи управління чинниками впливу на соціально-економічний розвиток підприємства та, відповідно, наслідки був здійснений на основі SWOT-аналізу й факторного аналізу. Саме такий вибір і поєднання методів дозволив виявити сильні та слабкі сторони аграрних підприємств, можливості та труднощі на ринку, продемонструвати їх взаємозв'язок і взаємозалежність, що являють собою систему індикаторів розвитку підприємств в цілому і окремих структурних елементів (підрозділів), що методологічно було розроблено і запропоновано нами у [16].

Реалізація принципів комплексності та системності була проведена шляхом оцінки й аналізу показників фінансово-виробничого стану досліджуваних аграрних підприємств за допомогою інструментів математичного аналізу, який ґрунтується на розрахунку системи показників активності підприємницької діяльності: показники рентабельності загальної, активів, виробничих фондів і реалізованої продукції; коефіцієнт маси прибутку на одиницю посів різних культур (табл. 1).

Таблиця 1. Показники виробничо-фінансового стану аграрних підприємств Харківській області з вирощування високотрудомістких сільськогосподарських культур у 2016-2020 рр. *

Показники	Аграрні підприємства			
	ПА «Вагал»	КДСС ІС НААН У	СТОВ «Славутич»	ДП «ДГ «Пархомів- ське» ІОБ НААН У
Рівень рентабельності підприємства	52,72	14,97	12,98	32,56
Рівень рентабельності активів	38,78	7,19	7,16	18,76
Рівень рентабельності виробничих фондів	110,52	29,84	18,66	35,12
Рівень рентабельності реалізованої продукції	28,66	115,02	113	6,9
Коефіцієнт маси прибутку на гектар посіву пшениці	8,08	6,48	13,06	5,52
Коефіцієнт маси прибутку на гектар посіву соняшнику	13,38	8,4	16,38	7,28
Коефіцієнт маси прибутку на гектар посіву сої	3,01	5,02	18,4	7,82
Коефіцієнт маси прибутку на гектар вирощування плодів зерняткових й кісточкових	45,55	22,04	-	-
Коефіцієнт маси прибутку на гектар вирощування ягід	166,04	44,68	-	-
Коефіцієнт маси прибутку на гектар вирощування овочевих та баштанних культур	-**	-	-	4

*Джерело: розраховано і сформовано авторами на основі фінансових документів підприємств

Обґрунтування функціональних і цільових властивостей структурних складових системи управління розвитком аграрних підприємств було проведено на основі комплексу математичних і соціально-економічних методів дослідження, на основі яких

було проведено аналіз інформаційних показників; визначення можливостей формування системи оцінки соціально-економічного розвитку; розроблено алгоритм прийняття ефективних управлінських рішень щодо соціально-економічного розвитку підприємства.

Вибір конфігурації вибору стратегії змін напряму розвитку діяльності аграрних підприємств, яка характеризується стратегічною позицією, та вибір варіацій раціонального розвитку наразі обумовлені низькими показниками ймовірності й нестабільністю, що виявилися ідентичними до тенденцій на світовому рівні в умовах економічної кризи. Такий стан спричиняє спад рівня розвитку, іншими словами, знижує можливості забезпечити максимальний та стабільний розвиток. Можна порекомендувати запровадження гіпотензивних заходів для формування механізму розвитку підприємств, обов'язковими передумовами якого є реалізація інноваційної політики.

Не менш важливим є формування ефективної репутації, що базується на результатах аналізу початкової позиції діяльності аграрних підприємств; розробці і впровадженні регулюючих заходів на умовах дотримання принципів ефективного управління, кваліфікованості, приватності, підприємницької етики. Саме репутація як неекономічний фактор сприяє збільшенню рівня економічної і соціальної відповідальності діяльності аграрних підприємств (а саме економічних і соціальних показників), а також зміцненню позиції у ринковому середовищі, що у свою чергу вимагає постійного контролінгу й адаптації до умов конкурентного середовища, психологічного і економічного стану споживачів [17].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Обґрунтування засад формування та забезпечення управління соціально-економічним розвитком аграрних підприємств передбачають створення умов та використання потенційних можливостей запровадження в їх структурі соціально-економічної системи мотиваційного механізму, базис якого становить організаційно-управлінська складова, що дозволяє впливати на виробничу, фінансову, інноваційну, маркетингову, логістичну складові, а також є орієнтованою на зростання показників ефективності аграрних підприємств.

Відсутність чіткого формулювання поняття соціально-економічний розвиток, визначення його сутності та змісту з конкретизацією на аграрні підприємства обумовило увагу до даних питань з метою вдосконалення й уточнення теоретичних і практичних положень даної сфери. Запропоновано розглядати сутнісно-змістовні характеристики управління соціально-економічним розвитком аграрних підприємств як систематичного, комплексного, безперервного, адаптаційного й інноваційного процесу, спрямованого на створення умов та використання потенційних можливостей для вирішення взаємопов'язаних і взаємозалежних економічних, соціальних і екологічних завдань з метою досягнення довгострокових конкурентних переваг на ринку різних видів сільськогосподарської продукції, зокрема, продукції трудомістких культур.

Обґрунтування основних показників функціонування та реагування аграрних підприємств на зміни у побудові соціально-економічної системи було проведено з урахуванням параметрів економічної, соціальної та екологічної результативності при вирішенні завдань кадрової та товарної політики.

Список літератури

1. Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник / под. ред. проф. Л. Г. Мельника и проф. Л. Хенса. Сумы: ИТД «Университетская книга», 2007. 1120 с.
2. Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. Інституціональний аналіз розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект. Економіка АПК. 2019. № 6. С. 73-82.

3. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 51–58.
4. Левкіна Р.В. Стратегічне управління виробничою діяльністю підприємств овочівництва: монографія. Херсон: Гринь, 2013. 324 с.
5. Коноплина Ю. С., Соколов Н. А. Социально-экономическая трансформация как основа обеспечения рационального природопользования и устойчивого развития при переходе к информационному обществу. *Праці Першої міжнародної і другої всеукраїнської наукової конф. студентів та молодих учених "Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання"*. Донецьк: ДонНУ, 2001. С. 22-25.
6. Красноруцький О. О., Колпаченко Н. М., Смігунова О.В. Проблеми та перспективи розвитку малого та середнього підприємства в Україні. *Вісник ХНТУСГ: Економічні науки*. 2016. Вип. 172. С. 54-62.
7. Красноруцький О. О., Руденко С.В. Функціональні та інструментальні концепції в дослідженнях механізмів управління економічним потенціалом аграрних підприємств. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2016. № 2. С. 5-10.
8. Раєвнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія. Х.: ВД "ІНЖЕК", 2006. 496 с.
9. Герцик В.А. Ієрархічна структура організаційно-економічного механізму управління розподілом підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 172. С. 22-24.
10. Левкіна Р. В. Ефективність функціонування підприємств овочівництва в умовах сталого розвитку. *Вісник ХНТУСГ: Економічні науки*. 2014. Вип. 150. С. 197-203.
11. Шубравська О. В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України. К.: Ін-т економіки ПАН України, 2002. 204 с.
12. Шубравська О. В., Корсак Л. М. Чинники та індикатори сталого розвитку агросфери. *Економіка АПК*. 2005. №12. С. 15-20.
13. Левкіна Р. В. Роль соціальної складової у стабільному розвитку аграрних підприємств. Економічний розвиток України в сучасному просторі і часі: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 23-24 жовтня 2013 р., присвяченої видатному ученому-економісту О.Г. Ліbermanу. Х.: ВД «Інжек», 2013. С. 82-85.
14. Левкіна Р.В., Котко Я.М. Соціальна орієнтація мотиваційного механізму суб'єкта аграрного бізнесу. *Вісник ХНТУСГ: Економічні науки*. Вип. 191. 2018. С. 51-59.
15. Hurwicz L., Maskin E.S., Myerson R.B. Mechanism Design Theory. 2007. URL: <http://www.nobelprize.org/>
16. Левкіна Р.В. Методологічний підхід до визначення ефективності функціонування підприємств овочівництва в умовах сталого розвитку. *Вісник ХНТУСГ: Економічні науки*. Вип. 117. 2013. С. 87-98.
17. Левкіна Р.В. Імідж підприємств овочівництва як передумова його стійкої позиції на ринку. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. Вип. 7 (27) Миколаїв: МДАУ. 2013. С. 38-42.

References

1. *Social'no-jekonomicheskij potencial ustojchivogo razvitija*. [Socio-economic potential of sustainable development]. (2007). In Mel'nika L. G. and L. Hensa (ed.). ITD «Universitetskaja kniga». Sumy. Ukraine.
2. Shpykuliak, O. H., Malik, M. J. (2008). «Institutional analysis of business development in the agricultural sector of the economy: methodological aspect». *Економіка АПК*. 2019. № 6, pp. 73-82.
3. Malik, M. J. (2008). «On the issue of sustainable development of rural areas». *Економіка АПК*. № 5, pp. 51–58.

4. Levkina, R. V. (2013). *Stratehichne upravlinnia vyrobnychoiu diial'nistiu pidpriemstv ovochivnytstva*. [Strategic management of production activities of vegetable enterprises]. Hryn'. Kherson. Ukraine.
5. Konoplyna, Yu. S., Sokolov, N. A. (2001). Socio-economic transformation as a basis for ensuring the rational use of nature and sustainable development in the transition to the information society. *Upravlinnia rozvytkom sotsial'no-ekonomichnykh system: hlobalizatsiia, pidpriemnytstvo, stale ekonomichne zrostannia*. [Management of socio-economic systems: globalization, entrepreneurship, sustainable economic growth]. *Proceedings of the First International and Second All-Ukrainian Scientific Conference. students and young scientists*. DonNU. Donetsk, pp. 22-25.
6. Krasnorutskiy, O. O., Kolpachenko, N. M. and Smigunova, O. V. (2016). «Problemi ta perspektivi rozvitku malogo ta serednogo pidpriemstva v Ukrayini». *Visnik HNTUSG: Ekonomichni nauki*. Issue 172, pp. 54-62.
7. Krasnorutskiy, O. O. and Rudenko, S. V. (2016) «Funksionalni ta instrumentalni kontseptsii v doslidzhennyah mehanizmv upravlinnya ekonomichnim potentsialom agrarnih pidpriemstv». *Aktualni problemi innovatsiynoyi ekonomiki*. Vol. 2. pp. 5-10.
8. Raievniva, O. V. (2006). *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli*. [Management of enterprise development: methodology, mechanisms, models]. VD "INZhEK". Kharkiv. Ukraine.
9. Hertsyk, V. A. (2009). «Hierarchical structure of organizational and economic mechanism of enterprise distribution management». *Kul'tura narodov Prichernomor'ja*. № 172, pp. 22-24.
10. Levkina, R. V. (2014) «Efektivnist funktsionuvannya pidpriemstv ovochivnytstva v umovah stalogo rozvitku». *Visnik HNTUSG: Ekonomichni nauki*. Issue. 150. pp. 197-203.
11. Shubravskaya, O. V. (2002) *Staliy rozvitok agroprodovolchoyi sistemi Ukrayini*. [Sustainable development of agro-food system of Ukraine]. In-t ekonomiki PAN Ukrayini. Kyiv. Ukraine.
12. Shubravskaya, O. V. and Korsak, L. M. (2005) «Chinniki ta idikatoru stalogo rozvitku agrosferi». *Ekonomika APK*. No 12, pp. 15-20.
13. Levkina, R. V. (2013). «The role of the social component in the stable development of agricultural enterprises». *Ekonomichnyy rozvitok Ukrayini v suchasnomu prostori i chasi*. [Economic development of Ukraine in modern space and time]. *Proceedings of the International scientific-practical conference on October 23-24, 2013, dedicated to the outstanding scientist-economist OG Lieberman*. VD „InzhEK”. Kharkiv. Ukraine. pp. 82-85.
14. Levkina, R. V. and Kotko, Ya. M. (2018). «Sotsialna orientatsiya motivatsiynogo mehanizmu subekta agrarnogo biznesu». *Visnik HNTUSG: Ekonomichni nauki*. Vol. 191. pp. 51-59.
15. Hurwicz, L., Maskin, E. S. and Myerson, R. B. (2007). «Mechanism Design Theory». Available at: <http://www.nobelprize.org/>
16. Levkina, R. V. (2013). «Metodologichnyy pidhid do viznachennya efektyvnosti funktsionuvannya pidpriemstv ovochivnytstva v umovah stalogo rozvitku». *Visnik HNTUSG: Ekonomichni nauki*. Vol. 117. pp. 87-98.
17. Levkina, R. V. (2013). «Imidzh pidpriemstv ovochivnytstva yak peredumova yogo stiykoyi pozitsiyi na rinku». *Visnik agrarnoyi nauki Prichernomor'ya*. Vol. 7. Issue 27. Mikolayiv: MDAU. pp. 38-42.

Стаття надійшла до редакції 01.07.2020 р.